

Emlékezet, mítosz és bukolika Borbély Szilárd *Ekhó a verandán* című versében

Hargittay Levente

A kötetről

Dolgozatomban Borbély Szilárd *Ekhó a verandán* című versét elemzem a *Bukolikájában* kötet kontextusában. Az elemzés előterében az antikvitás hagyományának és a görög–római mitológiának a jelenléte áll, különös tekintettel a bukolika és Narkisszosz és Ekhó¹ történetének megjelenésére. Választ keresek a kötetben és a versben problémaként felmerülő kérdésekre, amelyek az emlékezést, az időszemléletet és a múlt narratív konstruálását érintik. Először a kötet egészének az elemzett vers szempontjából is releváns vonatkozásaira térek ki, majd a vers szövegének egyes szakaszait elemzem.

Borbély Szilárd *Ekhó a verandán* című verse 2022-ben jelent meg a szerző *Bukolikájában* címet viselő kötetében.² A posztumusz kötet verseit Borbély még életében folyóiratokban publikálta, a kötet szerkezetét pedig megtervezte.³ Ez alapján két megjegyzést tehetünk a kötetrel kapcsolatban. Az egyik, hogy a kötet szerkezetét tekinthetjük tudatos szerzői koncepciónak – még ha talán nem is véglegesített kötettervnek⁴ –, és nem csupán utólagos összeszerkesztés eredményének. A másik fontos megállapítás, hogy Borbély – a versek publikálási idejéből kiindulva – nagyjából egy időben dolgozott ezeken a verseken és a *Nincstelének* című regényén.

A kötet három ciklusból áll, melyek közül a második tartalmazza a mitológiai témájú, narratív hosszúverseket, az első és a harmadik ciklus pedig csupán egy-egy versből áll, egészen pontosan ugyanannak a versnek két változatából. A középső ciklust keretező két vers vagy versváltozat gyászvers, amelyeket Borbély Szilárd meghatározó tanára, Szuromi Lajos halálára írt. A keretként szereplő gyászversek mellett a halál, a vég tematikus megjelenítését jelzi a három ciklus címéből összeolvasható szerkezet is: „amikor valaminek vége”. Emellett a két gyászvers között megjelenő gyermekkor-narratíva, amelyben a mitikus kezdeti idők is megidéződnek, sajátos jelentést adhat annak a gyászversekben szereplő mondatnak, hogy „[m]inden dolog a vég felől / beszél nekünk a kezdet védtelenségéről” (93).⁵ A gyászversek nyelvfilozófiai fejtegetései is visszatérnek a kötet második ciklusának darabjaiban, ez különösen az *Ekhó a verandán* és a *Próteusz a pszichiátrián* című szövegek esetében feltűnő. Vojnics-Rogics Réka a gyászversek kapcsán kiemeli annak a kérdésnek a jelentőségét, hogy „az ember halála után hogyan és milyen szálon kötődik ehhez a világhoz”, amely kérdést a versek testpoétikai és nyelvfilozófiai szempontok szerint vizsgálják.⁶ Ezt példázza a halotti búcsúztató műfaját követve a szóbeliség médiumát megidéző szónoki kérdés is: „Hogyan búcsúzzunk attól, akihez nem / beszélhetünk többé, csak róla mindig? Mint ahogy / beszédünk csak szólhat róla, de nem / szólíthatja többé. Kit is? Azt, aki volt” (93–94). Itt a szöveg a nyelvfilozófia és a szemiotika problémáit emeli be a halottbúcsúztatás alaphelyzetébe, emellett a halott megszólíthatósága kapcsán az identitás kérdései is felmerülnek, amely kérdések az *Ekhó a verandán* című versben is megfogalmazódnak az emlékezés és a múlthoz való hozzáférhetőség, a múlttal való kapcsolat lehetősége felől.

A második versciklus szövegvilágának megértéséhez közelebb kerülhetünk más szövegekhez való kapcsolódásának feltárásával. Borbély Szilárd költészetében fontos szerepet játszik a szövegköziség, és ez ebben a kötetben hangsúlyosan megjelenik

egyrészt az életművön belüli intertextusok, másrészt – mint majd bemutatom – az antikvitás mitológiai és irodalmi hagyományának vonatkozásában is.⁷ Az életművön belüli szövegközi kapcsolódási pontokat Krupp József részletesen feltárja a kötethez írt utószavában.⁸ A kötet második ciklusának mitológiai témájú versei és a *Nincstelének* között több párhuzamos-ságot is felfedezhetünk, ezek közül kettőt emelek ki. A legfontosabb egyezés a család sorsát megjelenítő narratív elemekben mutatkozik. Miután az apa elveszíti munkáját, kutasított lesz, és a családjától távol bujdokolni kényszerül, a család nagy szegénységben él, és az anya idegösszeomlást kap, végül másik faluba költöznek. De a verseskötetben a család történetének későbbi elemei is megjelennek: a szülők ellen elkövetett rablógyilkosság és annak hatásai is tematizálódnak *A Graiák ősz haja* és a *Próteusz a pszichiátrián* című versben, ami a *Halotti Pompához* kapcsolja a szöveget, az *Ikarosz a lakótelepen* pedig városi környezetben zajlik, ami pedig *A csótányirtó* című elbeszéléshez köthető.⁹

A másik fontos kapcsolódási pont a *Nincstelének* és a *Bukolikájában* versei között a történetek helyszíne, vagyis a két műben megalkotott fiktív topográfia egyezéseiben ragadható meg. Borbély Szilárd szülőfalujának neve, Túrricse egyik műben sem jelenik meg, bár a *Nincstelének* borítóján szerepelnek a falu GPS-koordinátái; a környék helynevei azonban mindkét műben előfordulnak. Az *Ekhó a verandán* című versben több helyen is előkerülnek a *Nincstelének*ből már ismerős helyszínek, például a szomszéd faluk: Csaholc (a versben Csahóc) és Oroszi, illetve a Kepecgyep: „A Kepecgyepnél sokáig néztem, ahogy Hélios / szekerén a tűzbemerült felhők között Csahóc és Oroszi felé / tovaszáll” (4a–4b). Megjelennek a falu ismerős utcái is: „A Jókai utca nyolcból indultam, fel a Rámpára, majd / a Rákóczi úton jobb fele mentem, a korcsma előtt át a túl- / oldalra” (6a). A család lakhelyét itt is Cigánysornak vagy Újsornak mondják, és csak a postás tudja a hivatalos nevét: „A mi utcánk, a Jókai nevét a postás tudja / csupán. Mondják Újsornak is sokan, de inkább csak a régi / nevén Cigánysornak nevezik” (6b).

Ugyanakkor a két műben ábrázolt irodalmi táj több eltérést is mutat. Ezeknek az eltéréseknek az alapja a kötet címéből és alcíméből is kikövetkeztethető: *Bukolikájában*, *Idyllek*. Krupp József megjegyzi, hogy a kötet címe nem annyira a versek műfajára utal, ugyanis a második ciklus verseit inkább a paraszti költészethez mondhatjuk közel állónak, mint a pásztorihoz, hanem „elsősorban a tárgyáról és másodsorban ábrázolásmódjáról tesz állítást”.¹⁰ Tehát a kötet második ciklusában megjelenő irodalmi táj a bukolikus költészetben megjelenőhöz hasonlítható. A táj bukolizálása egyrészt az antik költészet egyes motívumainak átvételével történik meg, ami megfigyelhető az *Ekhó a verandán* című versben is, amelyben – a fentebb már idézett részletben – a napnyugtát Hélios szekerének tovaszállásaként jeleníti meg a szöveg (4a), valamint ide sorolható a 6b szakaszból a Túr folyó jelzője is, a „görbefutású”, amely Devecseri Gábor Ovidius-fordításából származik.¹¹ A másik fontos eszköz, hogy a falu lakóit mitológiai szereplőkkel azonosítja a szöveg, illetve a több helyen előforduló „istenek” megnevezés szinte minden esetben a falu lakóira vonatkozik.¹² Ezek az eszközök viszont inkább kontrasztként állítják szembe a versekben megjelenő tartalommal a bukolikus költészet „idilli” világát, amelynek a versekben való megjelenése mindig korlá-

tozott marad és gyakran ironizált. Ugyanakkor a stilizált pásztori világ kontrasztív szembeállítás a bukolikus költészet hagyományának része a műfaj kezdetétől fogva: a pásztori idill békéje már Vergiliusnál veszélybe kerül, Theokritos bukolikus témájú idilljei, vagyis „életközeli képei” pedig az Alexandriába költözött költő vidéki fiatalkorára való visszaemlékezésékként születnek, és így a bukolikus versek nála is a nagyvárosi élet jelenével szembeállított, már csak emlékekben élő vidéki múlt megjelenítői. A visszaemlékezés gesztusa és a vidék és város szembeállítása a *Bukolikájában* verseinek narrációjában is meghatározó. Az emlékezés és narráció viszonyának különösen tudatos és önreflexív problematizálását láthatjuk az *Ekhó a verandán* című versben.

A kötet bukolikus hagyományhoz való viszonyával kapcsolatban különböző álláspontok jelennek meg a kritikákban és tanulmányokban,¹³ ami szintén jelzi a kötet címe és tartalma között fennálló, nem problémamentes viszonyt. Száz Pál a versekben megjelenő világról azt állítja, hogy az „egy metonimikus tér, olyan mimikri, amely elodázza a jelentést”, a bukolikusságáról pedig, hogy „bevallott mimikri, idézőjeles alakoskodás.”¹⁴ Kőríz Imre is úgy véli,¹⁵ hogy a „Bukolikájában” versei valójában nem örökösei az antik bukolikus költészetnek, hanem Krupp József meglátását¹⁶ követi, miszerint a szorosan értelmezett bukolikusság a kötetben megjelenő világnak csupán a peremén jelenik meg. Kőríz szerint ezt jelezheti a kötet címben megjelenő „-tájban” utótag: „valahol annak a környékén, de nem pontosan ott”, illetve felveti az utótag időhatározói értelmezését is: „bukolikaidőben, vagyis bukolika idején”. Kőríz nem fejt ki, mit jelenthet pontosan a *Bukolikájában* időhatározóként, mi lehet a „bukolika ideje”, és hogy ez hogyan viszonyulhat a helyhatározóként értett címhez. A „tájban” szó temporális jelentése fogalmi metaforaként fogható fel, amelyben a „tér” közvetlenebbül hozzáférhető fogalmi keretén keresztül tesszük elgondolhatóvá az „idő” absztraktabb fogalmi tartományát. Ahogy a kötet címében, úgy a versekben sem választható el szigorúan a bukolikus tér és a bukolikus idő egymástól: sajátos bukolikus kronotoposz alkotnak, ahol a bukolika időszemlélete egy bukolikus tájban tud megjelenni. A bukolikus kronotoposzlól érdemes hosszabban idézni Bahtyin jellemzését:¹⁷ „az idő itt sajátosan ciklizált (de nem tisztán ciklikus) idillikus idő, melyben a természeti (ciklikus) idő a konvencionális pásztori – sok esetben ennél tágabb, paraszti – életforma mindennapi idejével fonódik össze. Az idő itt bizonyos félig ciklikus ritmus szerint múlik, és össze-csendül egy finom részletességgel kidolgozott, sajátosan idilli tájrajzzal.” Borbély kötetében ugyan nem igazán találunk idilli tájakat, a bukolikus költészet kronotoposztát és különösen az időkezelését felhasználja a kötet középső ciklusának narratív hosszúverseiben.

Ekhó a verandán

Az *Ekhó a verandán* című vers tíz, számokkal és betűkkel jelzett szakaszra oszlik. Tartalmi szempontból öt szerkezeti egységet különíthetünk el benne. Az 1 és a 2a szakaszokban a vers alaphelyzetével, az emlékezés problémájával találkozunk. A 2b-től a 4b szakaszig terjedő rész a 2a szakaszban megjelölt kilenc évből a nyolcadik eseményeit meséli el tömörítve. Az 5

szakasz kilép a narráció eddigi menetéből, és a visszaemlékező versbeszélő utólagos reflexióit fogalmazza meg. A 6a és 6b szakaszban folytatódik az eddigi narráció, de fontosabb szerepet kapnak a topográfiai szempontok. Végül a 7 szakaszban az anya Ekhóvá válását láthatjuk.

A vers első három sorában megjelenik az emlékezet és a mitológia fontos alapproblémája, amely végigvonul a versen: „Mnéoszüné, a sötét fényű, az istenek kegye- vagy / büntetéseként elvette tőlem az emlékezet terhét. Nem / emlékszem az emlékeimre.” A vers első szava Mnéoszüné, az emlékezés istennője, a Múzsák anyja. Ez a kezdet felfogható egyfajta ellen-invokációnak is, ahol a Múzsák jelenléte nem az elbeszélés sikerességét garantálja a költő számára, hanem éppen a lehetőségét kérdőjelezi meg. Ezt az értelmezést alátámaszthatja a Mnéoszüné számára alkotott, hátravetett eposzi jelző, illetve az első sor első felének időmértékes lüktetése is, amely alapján hexameterként is folytatódhatna a sor. Mnéoszüné nemcsak az emlékezés istennője, hanem már Hésiodosznál is úgy jelenik meg, mint aki a Múzsákat szülte, „s ők hoznak feledést a bajokra” (*Theogonia* 55, ford. Trencsényi-Waldapfel Imre). Egy másik görög hagyomány szerint az Alvilág egyik forrása Mnéoszüné, amely Léthé, a felejtés forrása mellett található.¹⁸ Mnéoszüné forrásként való értelmezését támaszthatja alá a versben a „sötét fényű” jelző is, valamint a víz és emlékezet összekapcsolódása a vers további részeiben. Mindenesetre feszültséget hordoz magában a szöveg azon megállapítása, hogy Mnéoszüné az, aki elveszi a lírai éntől az emlékezet terhét. A feszültséget keltő és az emlékezés fogalmához kapcsolódó ellentmondásos jelleg megjelenik a „nem emlékszem az emlékeimre” kijelentésben is, amely alakzat a figura etymologicát szinte paradoxonná alakítja. De ez az emlékezés istennőjére jellemző ambivalencia a Mnéoszüné jelzőjeként szereplő oximoronban is megvan: „sötét fényű”, továbbá annak az eldöntetlen megállapításnak a bizonytalanságában is, hogy az emlékezettől való megfosztást az istenek kegyeként vagy büntetéseként kell-e értelmezni.

Az emlékek elvétele két fontos következménnyel jár a versben: az egyik az elbeszélés lehetőségességének a megkérdőjelezése, a másik az identitás kérdéssé válása. Ez a két következmény pedig szorosan összekapcsolódik a szövegben: „sötét és süket árnyék vetül arra / a múltra, amely hozzáfűzhetne ahhoz, ami eljön. / Nem tudok arról, aki voltam, ezért nincs bennem, / nem maradt szinte semmi, ami hozzákötne ahhoz, aki / volt az, aki voltam.” Itt az emlékezés és az emlékek kapcsolóelemekeként működnek múlt és jelen, múltbeli és jelenbeli én között. A „hozzáfűzhetne” és a „hozzákötne” igék továbbá aktiválhatják a textusmetaforát is, így különösen szövegjellegű és narratív kapcsolóelemekként is elgondolhatóak. Így az elbeszélő múltja és jelene között nincs kontinuitás sem narratív, ok-okozati szinten, sem az önazonosság szintjén. Ez magyarázhatja azt, hogy miért egy idő nélküli, mítikus múltba vetítve beszél el a vers(ek) elbeszélője személyes múltját.¹⁹

Az 1. és a 2. szakasz végén megjelenik még két fontos motívum, amelyek jelentősek lesznek a versben: a víz és a tükröződés. Az élete vize felé hajoló lírai én a név említése nélkül Narkisszosz figuráját idézi meg: „Úgy hajlok életem vize fölé, hogy / csak a felszínét látom: a pillanat változó tükrébe nézek / bele mindég” (1–2a). A szöveg itt nemcsak párhuzamot von Narkisszosz történetével, hanem ki is forgatja azt. Míg Nar-



Ekhó a verandán. Péntek Tímea illusztrációja

kisszosz esetében a vízfelület tükröződése tette lehetővé önmaga szemlélését, itt pont a víz tükröződő felületjellege zárja ki az önszemléletet. A lírai én és Narkisszosz párhuzama végigvonul a szövegen, több helyen is megjelennek tükröződő felületek: a 4a szakaszban a jég szélét nézi a lírai én, majd a 4b szakaszban a tócsákban szemléli az eget és magát, majd szintén ebben a szakaszban az anya szemében is önmaga tükröződését látja csak: „arca fölé hajlok, / írisze befagyott tükrében az arcom verődik vissza csupán, / nem látok más egyebet.” Ezt a részletet olvashatjuk az anya Ekhóvá változásának előképeként is: az ő szeme a tükröző felület, így az általa keletkezett vizuális ismétlés megelőlegezi az Ekhóként végzett akusztikus ismétlését. Az anya szemének tükröző hatását a szöveg már előkészíti a 2b szakaszban, ahol egy igei metafora keretében, az anya szemét forrásként értelmezhetjük: „sírása / patakzott”, illetve a 3. szakaszban: „szeme nem látott akkor, arca merev, és üveges lett / szeme fénye”.

Az ismétlés szerepe motivikusan és poétikai szempontból is kiemelt a versben: az akusztikus ismétlés Ekhó lényének legfontosabb sajátossága, a vizuális ismétlés pedig a Narkisszoszszal implicit módon azonosított lírai én számára az önszemlélet, ezáltal az emlékezés és az elbeszélés lehetetlenségét jelenti. Emellett a szövegben kiemeli az ismétlés szerepének fontosságát az is, hogy az első két szakaszban tükröző, vagy inkább szövegszerűen ismétlő poétikai eljárásokkal találkozunk. Ilyen például a *figura etymologica* alakzata, amelynek egy pél-

dáját már idéztem: „nem emlékszem az emlékeimre” (1), illetve az 1. szakaszban előfordul még az „elbeszélhető beszédre” szókapcsolatban is. De ezek közé az eljárások közé sorolható még a poliszungeton is: „se magamra, se másra” (1), illetve a hasonló hangalakú szavak egymás mellett szerepeltetése az alliteráló (és szinesztéziát létrehozó) „sötét és süket árnyék” szókapcsolatban, vagy ennek a tagmondatok szintjén történő megvalósulásában: „aki volt az, aki voltam”.

Érdeemes megvizsgálni azokat a nyelvi elemeket is, amelyekkel a vers beszélője hivatkozik az elbeszélte időszekekre. Először az 1. szakaszban jelenik meg az emlékek hiánya „abból a korból.” A vers további részeiben is megjelenik az ilyen típusú, egyértelműen azonosítható referens nélküli deiktikus időmegjelölés: a 2b szakaszban „korábban” és „akkor”, a 4b szakaszban szintén „akkor”, az 5. szakaszban pedig „akkoriban.” Ez a költői eljárás egyrészt a bukolikus kronotoposz időn kívüli idejébe, egyfajta mitikus időbe ágyazza az elbeszélést, másrészt pedig az emlékezést és az emlékek hiányának problémáját is megjeleníti. Ezekon kívül megjelenik az elbeszélte időszekeknak egy lineárisabb jellegű időszekelete is, amelyben az időtartam jelölt: „ahol kerek kilenc évig / laktunk” (2a), „két évig éltünk / így” (5–6a). Máshol a kilenc éven belüli relatív kronológia jelölt: „a nyolcadik / évben” (2a), vagy: „így közelített el a kilencedik év” (4b). De ez az időszekelet, amely a vers narratívába szerveződését garantálja, erősen korlátozott: csak a pontosan meg nem jelölt kilenc éven belül érvényes. Az 5. szakaszban láthatjuk, hogy az elbeszélő felnőttkori emlékei, illetve a gyermekkor-narratíva kronotoposza nem átjárható. Az elbeszélő egy későbbi, felnőttkori értesülése alapján megpróbálja összekapcsolni Petri hetvenes évekbeli látogatását egy gyerekkori emlékével: „később, amikor olvastam, hogy Petri a hetvenes években / járt arra, valami szociológiai kikérdezőként dolgozva, / rémlett, hogy volt akkoriban nálunk is egy szakállas / bácsi, aki papír alapján kérdéseket tett fel.” Ez lenne az egyetlen viszonylag konkrétan mondható időmegjelölés a versben, amely a hetvenes évekkel köti össze az elbeszélés időszekeit, de ezt teljesen bizonytalanra teszi a vers elbeszélőjének metanarratív reflexiója: „lehet, az egészet csak kitaláltam, mert / emlékeimet elvették tőlem, a kegyes isteneknek hála”.

Az időmegjelölés homályosságán kívül az elbeszélés belső kronológiája sem egyértelműen felfejthető, mivel többnyire nem egy időrendbe rendezhető eseménysorral találkozunk, hanem egy balladai tömörséggel elbeszélte, visszatérő események egyszerűként való említésével megjelenített időszeke tárul elénk. A napszekek nevével jelölt időpontok mögötti cselekvések iteratívák: „reggel a zsiroskenyeret sem kente meg már akkor” (2b), „a tűz kialudt a spórban hajnalra, ruhában / aludtam, de reggel a lábam kapkodtam a jég hideg földön” (3), „anya otthon volt egész nap” (3), de talán a 6b szakasz végén és a 7. elején található idézet szemlélteti legjobban a jelenséget: „a tyúkokat megettettem reggel meg / este”. A múltbeli események egyértelmű időbeli referencia nélküli megjelenítése a mitikus elbeszélésekhez közelíti a vers narrációját, az iteratív és ciklizált megjelenítés pedig a bukolikus kronotoposzhoz, ami kiegészül a zsánerképszerű leírásokkal, ahol egy hosz-

szabb időszekeket egy-egy kimerevített időpillanattal ragad meg. Ez összekapcsolható a Borbély által a kötetről írt szinopszis²⁰ állításával: „a mítosz ugyanis keretet nyújt ahhoz is, hogy kitágítsa a szöveg határait [,] és megállítsa az időt.”²¹ Így az emlékek nélkül elbeszélte múlt ebben a versben egy zárt múlt lesz, amelyet a mitikus elbeszélések idő nélkülisége és a bukolikus kronotoposz ciklizált idejének zártsága egyaránt erősít.

A fentebb már elemzett vizuális és akusztikus ismétlés, a tükröződés és a visszhang is a múlthoz való hozzáférhetetlenség okaiként jelennek meg. A tükröződés először a vershelyzet jelenében, a visszaemlékezés idejében jelenik meg ilyen szerepben, majd az anya szemében való tükröződés az elbeszélte múlt jelenében is kifejezi az anyához való hozzáférhetetlenséget, amelyet tovább fokoz az anya Ekhóvá válása, amikor már nyelvi is megközelíthetlenné válik: „anya hallgat egész / nap, ha mondok valamit az utolsó szót ismétli csupán: / Megyek az iskolába. ...iskolába – mondja, haját nem / fonja be, fekszik az ágyban, és nem lehet odabújni hozzá, / mert nincs teste valahogy, csak a hangja, ahogy ismét / néhány szót, mint Ekhó nimfa, a szép hosszú hajú lány, / akit az istenek megbüntettek, de akin mégis megkönyörültek” (7). A nyelvi megközelíthetlenség problémáját a *Próteusz a pszichiátrián* című vers is tematizálja, ahol a 2b szakaszban a nyelv elvesztése a tengeristenre jellemző mormolással kapcsolódik össze: „a szokásos kérdések után hallgatom a / szokásos válaszokat, melyeket a dermedt arcú / öregember mormol. Csak mormolása él, mint / a vizeknek.” Ez a mormolás rokon az anyának azzal a beszédével – amely beszéd épp beszédjellegét veszíti el, amennyiben a referencialitása, illetve a beszélő szubjektum identitása és a társas világhoz való kapcsolódása hiányzik belőle –, amely az Ekhó-versben így jelenik meg: „[s]ose szólt, nem beszélt a szavakkal” (2a). Az Ekhóvá váló anya esetében a szavak elveszítik funkciójukat, de megmaradnak a beszédben, ezzel szemben a Próteusszal figuratíván azonosított apa beszéde csupán a beszéd hangzó jellegét őrzi meg: mormolás lesz. Az apa mormolása a mormolás (*murmure*) foucault-i fogalmával rokon: Foucault-nál a mormolás csupán a csend és a beszéd határának elmosódása (kontesztációja), amely nem ismeri a jeleket, a reprezentációt vagy a beszélő szubjektumot.²² Még szorosabb kapcsolatot hoznak létre a két vers között a *Próteusz a pszichiátrián* zárószorai, ahol a dekonstrukció Ekhó-értelmezése jelenik meg,²³ és kapcsolja össze a két szülőhöz való nyelvi hozzáférhetetlenséget: „[e]gy hang lebeg / a víz felett, amely nem önmaga. Csak mint a / visszhang, úgy van, útban önmagához.”

Mindkét vers zárata szorosán kötődik a *Gyászvers Szuro-mi Lajos halálára* című, kötetzáró vers nyelvfilozófiai fejtegetéséhez. Sőt a gyászvers alapján kerülhetünk közelebb annak megértéséhez, hogy az istenek megbüntették Ekhó nimfát, de mégis megkönyörültek rajta. A gyászvers utolsó sorai így hangzanak: „a testben nincs idő, ezért halandó. / Csak a beszéd halhatatlan. Na és az én: ti-tá. / Mint jambus azt dobogja, hogy ő csak önmaga: / a hang. Mert a beszéd: formatartó. Ezért örök. / Elillant gondolat, amelynek egyszer hangot adtak.” A halandó testben való létezéssel szemben a pusztá hanggá váló Ekhó részese lesz az öröklétnak.

Jegyzetek

- 1 A tanulmányban a szerző által is használt görögös alakok akadémiai átírását használom a versben is megjelenő mitológiai szereplők esetében – illetve a Borbély által használt Ekhó átírást az akadémiai Ékhó helyett –, más esetekben a tudományos átírást alkalmazom, bár jelen esetben indokolt volna a latinus alakok használata is (Narcissus és Echo), ugyanis a két mitológiai szereplő közös története Ovidius *Metamorphoses*-ében fordul elő.
- 2 A kötet megjelenési adatai: Borbély Szilárd 2022. *Bukolikatájban. Idyllek*. Jelenkor, Budapest.
- 3 Valastyán Tamás még a kötet megjelenése előtti tanulmányában közölte a versek eredeti megjelenési helyeit, illetve a szerző által tervezett szerkezetet: Valastyán 2017.
- 4 A kötet függelékében szerepel két vers, amelyeket Borbély nem írt bele a készülő kötet tervezetébe, de a feltűnő poétikai és tematikus egyezések alapján joggal gondolhatjuk, hogy helyet kaptak volna a végleges kötetben. A két vers a *Kirké, disznószíve* és a *Pegazus, szárnyak*. Továbbá érdemes megemlíteni a kötet megjelenése után előkerült *Prokné, anyám* című verset is, amely szintén kapcsolódik a mitologizáló hosszúversekhez.
- 5 A szövegrészt a második, hosszabb változathoz idéztem.
- 6 Vojnics-Rogics 2022, 93–94.
- 7 A pásztori költészet hagyományára különösen is jellemző a szövegköziség és a szövegek párbeszédének megjelenítése.
- 8 Krupp 2022, 115–145.
- 9 Krupp 2022, 122–123.
- 10 Krupp 2022, 127.
- 11 Az *Átváltozások* Devecseri-féle fordításában ez a jelzője az *Ekhó a verandán* szövegében is megidézt Narkisszosz apjának, Képhiszosznak a 3. könyv 342. sorában. A szó egybeírt alakja valószínűleg Devecseri invenciója.
- 12 Ez alól éppen kivétel az *Ekhó a verandán* című vers, ahol az istenek valamiféle külső erőt jelentenek. Az „istenek” szóalak előfordulásait és a szó jelentéseivel való játékot részletesebben elemzi Krupp 2022a.
- 13 Az eddig megjelent álláspontokat erről összegyűjti Krupp 2023, 67–68.
- 14 Száz 2022, 78; 79.
- 15 Kőríz 2022, 109.
- 16 Krupp 2022, 126.
- 17 Bahtyin 1976, 272.
- 18 Kerényi 1977, 72.
- 19 A *Próteusz a pszichiátrián* című versben emlékezés és felejtés problémaköre egészen máshogy jelenik meg. Ezt olvashatjuk: „mert nem tudok felejteni, és ez is gyengeség” (9a), illetve „ha tudnék felejteni. Minden / részletet nem tudni többé. Csak a lényeg. Vagy / inkább mégis a tanulság lenne biztos” (9b). Ugyanakkor ebben a versben már nem a gyerekkor jelenik meg, és a bukolikus kronotoposz sem érvényesül benne.
- 20 Borbély Szilárd egy NKA-pályázathoz írta a szinopszist, így azt óvatosan és nem a kötethez írt szerzői utószóként érdemes olvasni.
- 21 Borbély 2022, 114.
- 22 Foucault 2000, 67.
- 23 Krupp 2019, 14.

Bibliográfia

- Bahtyin, M. M. 1976. „A tér és az idő a regényben”: *A szó esztétikája*. Budapest, 257–302.
- Borbély Sz. 2022. *Bukolikatájban. Idyllek*. Budapest.
- Foucault, M. 2000. *Nyelv a végtelenhez*. Debrecen.
- Kerényi K. 1977. *Görög mitológia*. Budapest.
- Kőríz I. 2022. „Lucus a non lucendo (Borbély Szilárd: *Bukolikatájban*)”: *Mozgó Világ* 48/6, 106–111.
- Krupp J. 2019. „Próteusz hallgatása”: *A vörös postakocsi* 4/4, 4–14.
- Krupp J. 2022. „Az idill alakváltozásai. Utószó”: Borbély Sz.: *Bukolikatájban. Idyllek*. Budapest, 115–145.
- Krupp J. 2022a. „A Tinószemű, Kirké és az »istenek«. Borbély Szilárd *Bukolikatájban* című kötetének antik vonatkozásai”: *Studia Litteraria* 61/1–2, 184–197.
- Krupp J. 2023. „A gép mítosza és a posztbukolikus táj. Borbély Szilárd: *A Deukalion Termelő Szövetkezet*”: *Irodalmi Szemle* 66/11, 66–79.
- Száz P. 2022. „»Mnémoszüné, a sötét fényű« (Borbély Szilárd: *Bukolikatájban*)”: *Tiszatáj* 76/11, 77–80.
- Valastyán T. 2017. „»Amikor valaminek vége« Invenció és konvenció Borbély Szilárd utolsó verseiben”: *Literatura* 43/4, 329–343.
- Vojnics-Rogics R. 2022. „Árkádia, nyomokban sárral és lótrágyával (Borbély Szilárd: *Bukolikatájban. Idyllek*)”: *Forrás* 55/10, 93–97.